

<https://doi.org/10.15388/VUIFSMD.2025.1>

RYTŲ BALTIJOS REGIONO APGULČIŲ IR MŪŠIŲ VIETOS LIVONIJOS ORDINO RAŠYTINIUOSE ŠALTINIUOSE

Mantas Brazdžiūnas

SANTRAUKA. Šiame darbe yra analizuojamos apgulčių ir mūšių galimos vietos. Analizė paremta Eiliuotąja Livonijos kronika ir Livonijos kronika, taip pat papildoma literatūra. Apgulčių ir mūšių pagrindinė informacija iš rašytinių šaltinių buvo sudėta į tris atskiras lenteles: bendrą apgulčių ir mūšių lentelę ir atskiras apgulčių ir mūšių lenteles. Išanalizuotos apgulčių ir mūšių galimos vietos pažymėtos dviejuose atskiruose žemėlapiuose. Pirmame žemėlapyje yra vaizduojamos apgulčių vietos ir datos, kada įvyko apgultis. Datų spalva simbolizuoja kariuomenę, kuri buvo apgulėja. Antrame žemėlapyje yra vaizduojamos apytikslės mūšių vietos ir datos, kada įvyko mūšis. Datų spalvos simbolizuoja kariuomenę, kuri laimėjo mūšį.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Livonijos kronika, Eiliuotoji Livonijos kronika, Rytų Baltijos regionas, Estija, Latvija, Lietuva, Rusija, apgulčių vietos, mūšių vietos.

Locations of Eastern Baltic Sieges and Battle Sites in Written Sources of the Livonian Order

SUMMARY. This paper analyses possible locations of sieges and battles. The analyses were made mainly by using the Livonian chronicle and the Livonian Rhymed chronicle as well as supplementary literature. The basic information on sieges and battles from written sources has been compiled into three separate tables: a general table for sieges and battles, and separate tables for sieges and battles. The analysed potential locations for sieges and battles are marked on two separate maps. The first map shows the locations of the sieges and the dates when the siege took place. The colour of the dates symbolises the army that was besieging a place/structure. The second map shows the approximate locations of the battles and the dates when the battle took place. The colours of the dates symbolise the army that won the battle.

KEYWORDS: Livonian Chronicle, Livonian Rhymed Chronicle, Eastern Baltic, Estonia, Latvia, Lithuania, Russia, Siege site, Battle site.

Įvadas

Šiame straipsnyje apgulties sąvoka vartojama, kai kalbama apie miesto / gyvenvietės užėmimą arba bandymą užimti miestą / gyvenvietę, pilies užėmimą ar sudėginimą, bandymą užimti pilį, taip pat priešpilių sunaikinimą arba užėmimą. Į vartojamą mūšio sąvoką apgultis neįtraukiama: mūšis yra didesnio masto nei tiesiog dviejų būrių susidūrimas. Mūšių ir kautynės sąvokos nėra atskiriamos, nes jų skiriamoji riba yra gana siaura ir kartais šios abi sąvokos vartojamos kaip sinonimai.

Apgulčių ir mūšių vietų analizė, naudojantis rašytiniais šaltiniais ir pagal juos sudarant žemėlapi, yra mažai nagrinėta tema. Tokio pobūdžio žemėlapi yra sudarę tik istorikas R. Batūra, naudodamasis Prūsijos žemės kronika. Mūšių vietų paieška yra ganėtinai nauja sritis ne tik Lietuvoje, bet ir visame Rytų Baltijos regione. Šiuo metu yra padaryti tik keli archeologiniai tyrimai Lietuvoje ieškant viduramžių mūšių vietų. Du archeologiniai tyrimai atlikti 2015 ir 2016 metais, ieškant Saulės mūšio vietos. Dar du atlikti 2006 m. ir 2011 m., kai ieškota Pabaisko mūšio vietos. Rytų Baltijos regione nėra atlikta daugiau archeologinių tyrimų, siekiant surasti viduramžių mūšių vietas. Labiausiai archeologinių tyrimų ištirtinėta mūšio vieta, esanti arčiausiai Lietuvos, – Žalgirio mūšio vieta. Žalgirio mūšio vieta pradėta tyrinėti 2008 m., o intensyviausi archeologiniai tyrimai vyko 2014–2019 metais.

Apgulčių vietas nustatant yra žinomos beveik visos pilys, miestai ir piliakalniai, bet dalis yra nežinoma dėl laikui bėgant įvykusio vietovardžių pasikeitimo ar sulietuvėnimo verčiant rašytinius šaltinius. Dėl mūšių vietų situacija sudėtingesnė – nežinoma nė vienos tikslios mūšio vietos, galima numanyti tik apytiksles jų vietas ir tik teoriniu lygiu. Taip pat ši sritis yra beveik nenagrinėta tiek praktiniu, tiek teoriniu lygiu. Parašyta tik pavienių teorinių darbų lietuvių kalba, analizuojančių mūšių vietas. Šiuo tyrimu siekiama susisteminti informaciją iš istorinių rašytinių šaltinių apie apgulčių ir mūšių vietas, kurią būtų galima naudoti atliekant tolesnius šiuos srities tyrimus.

Darbo tikslas – susisteminti apgulčių ir mūšių duomenis iš Livonijos kronikos ir Eiliuotosios Livonijos kronikos pateiktos informacijos apie apgultis bei mūšius, ir naudojantis susitemintais duomenimis sukurti žemėlapius, kuriuose būtų sužymėtos apgulčių ir mūšių, įvykusių Rytų Baltijos regione, vietos.

Tai leistų toliau analizuoti šią temą, ateityje nustatyti plėšiamųjų žygių maršrutus ar senovinius kelius, paskatintų atlikti daugiau istorinių ir archeologinių tyrimų, nagrinėjančių mūšių vietas. Tokio Livonijos kronikos ir Eiliuotosios Livonijos kronikos apgulčių ir mūšių duomenų susistemavimo, analizės ir pagal juos sudaryto žemėlapio nėra. Istorikas R. Batūra pagal Prūsijos žemės kronikos duomenis yra parengęs žemėlapi, bet jame mūšių vietos pavaizduotos tik labai apytiksliai.

Darbas apima Rytų Baltijos regione nuo XII a. pab. iki XIV a. pab. įvykusias apgultis ir mūšius, paminėtus Eiliuotojoje Livonijos kronikoje ir Livonijos kronikoje. Rytų Baltijos regionas šiame darbe apima Estiją, Latviją, Lietuvą, Rusiją (Kaliningrado sritį ir Pskovo regioną). Tokia darbo aprėptis buvo pasirinkta dėl to, kad rašytiniuose šaltiniuose yra nurodomos tokios chronologinės ribos ir tokia geografinė erdvė. Taip pat dėl kai kurių mūšių ir apgulčių esančių sąsajų, kai po mūšio yra vykdoma apgultis netoli esančios pilies / piliakalnio ar, atvirkščiai.

Uždaviniai:

1. išanalizuoti Eiliuotosios Livonijos kronikos ir Livonijos kronikos tekstus, išrinkti ir susisteminti juose pateiktą informaciją apie apgultis ir mūšius;

2. sudaryti lenteles, kuriose būtų susisteminta visa svarbiausia informacija apie mūšį ar apgultį, t. y. įvykio data, kuriame istoriniame rašytiniame šaltinyje ir kokiame puslapyje yra aprašyta įvykusi apgultis ar mūšio vieta, kur įvyko ar kur galėjo įvykti, valstybė, kurioje įvyko, objekto koordinatės;
3. naudojantis Eiliuotąja Livonijos kronika ir Livonijos kronika atlikti mūšių ir apgultų vietų analizę;
4. sudaryti apgultų ir mūšių žemėlapius.

Istoriografija. Lietuvoje yra atlikta keletas teorinių ir archeologinių tyrimų, analizuojančių mūšių vietas. Tomo Baranausko ir Gintauto Zabiels darbe „Saulės mūšio pėdsakų paieškos“ analizuojama, kur galėjo įvykti Saulės mūšis, taip pat aprašomi archeologiniai tyrimai, vykdyti ieškant Saulės mūšio vietos. Pirmieji archeologiniai tyrimai Saulės mūšio numanomoje vietoje Jauniūnuose vyko 1996–1997 metais. Archeologė Birutė Salatkienė tyrė tą vietą, kurioje turėjo būti pastatytas paminklas, įamžinantis Saulės mūšį. Tyrimų metu nebuvo rasta nieko susijusio su Saulės mūšiu. Pirmieji tiksliniai tyrimai Saulės mūšio vietoje vyko 2015 m. Jauniūnuose. Tyrimus vykdė archeologai Andrius Kaniava, Gintautas Zabiela, Zenonas Baubonis. Kiti archeologiniai tyrimai vyko 2016 m., jau kitoje numatomoje Saulės mūšio vietoje – Ilguočiuose. Tyrimus vykdė archeologas Gintautas Zabiela. Gintautas Zabiela 2006 m. tyrė ir Pabaisko mūšio vietą, o 2011 m. ją tyrė Paulius Bugys. Be to, istorikas Tomas Baranauskas parašė du straipsnius: „Strėvos mūšis: pralaimėjimas, nepalaužęs Lietuvos“ ir „Garuozos mūšis – nepelnytai užmiršta pergalė“. Šiuose straipsniuose aprašomas mūšių kontekstas ir šių mūšių galimos vietos su autoriaus pagrindimais dėl jo pasirinktų vietų. Manvydo Vitkūno straipsnyje „Konfliktų archeologijos šaltiniai vakarų Lietuvoje: priešistorės ir viduramžių kovų pėdsakai“ yra nagrinėjami ginkluotų konfliktų pėdsakai piliakalniuose. Latvijos istorikas ir archeologas P. Stepinš 1967 m. parašė darbą „Durbes Kauja“. Šioje archeologinių tyrimų knygoje yra aprašomi kuršių senkapiai, rasti netoli Durbės ežero, taip pat nurodytos vietos, kuriose rasta ginklų liekanų aplink Durbės ežerą ir prie Durbės upelio. Estijoje Marek Tamm parašė knygą „Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier A Companion to the Chronicle of Henry of Livonia“, joje yra aprašomi paminėti Livonijos kronikoje įvykiai, įvykę dabartinės Estijos teritorijoje. Taip pat M. Tamm aprašo archeologinius tyrimus, vykusius Felino (Viljandi) pilyje ir Sangaste piliakalnyje. Būtina paminėti ir švedų istoriko Sven Ekdahl knygą „Ieškant 1410 m. Žalgirio mūšio lauko. Nauji 2014–2019 m. tyrimai su metalo iešikliais“. Šioje knygoje aprašoma, kaip buvo vykdomi Žalgirio mūšio archeologiniai tyrimai, kas gali parodyti, kaip turėtų būti vykdomi mūšių vietų archeologiniai tyrimai. Taip pat verta pažymėti interaktyvų Rick Mihm darbą, kuriame glaustai aprašomi Livonijos kronikoje paminėti įvykiai „The Livonian Crusade Told Through Henry of Livonia's Chronicle“. Šiame darbe autorius apibūdina svarbiausius įvykius, aprašytus Livonijos kronikoje.

Apgulčių ir mūšių analizės metodika

Apgulčių ir mūšių analizei buvo pasitelkti skirtingi pagalbiniai šaltiniai dėl nevienodo šių abiejų pobūdžio. Apgultis vyko tiksloje vietoje, galimai jau žinomame piliakalnyje ar pilyje, o mūšiai – neapibrėžtoje didelėje teritorijoje. Todėl apgultims lokalizuoti yra pasitelkiami kiti pagalbiniai šaltiniai nei lokalizuojant mūšių vietas. Kai kurie pagalbiniai šaltiniai sutampa dėl pilies ar piliakalnio paminėjimo analizuojant mūšių vietas.

Apgultys atskiriamos remiantis tokiais kriterijais, kaip antai miesto / gyvenvietės užėmimas arba bandymas užimti miestą / gyvenvietę, pilies užėmimas ar sudegimas, bandymas užimti pilį, taip pat priešpilių sunaikinimas arba užėmimas. Tačiau nevertinti tokie atvejai, kuriuos sudėtinga interpretuoti, pavyzdžiui, priešiškos kariuomenės infiltravimas į pilį ir jos užėmimas iš vidaus, be kovos. Taip pat neįtrauktas mažų gyvenviečių / kaimiečių sudegimas plėšiamųjų žygių metu. Buvo neįtraukti ir atvejai, kai dar neprasidėjus apgulčiai pilies gyventojai ją sudegindavo, kai nėra nurodytas pilies pavadinimas ar vieta, kur galėjo stovėti pilis.

Mūšiai atskirti remiantis tokiais kriterijais: pirma, tai nėra apgultis, antra – turi būti didesnio masto, nei tiesiog dviejų būrių susidūrimas. Taip pat buvo žiūrima, ar rašytiniuose šaltiniuose paminėtas koks nors gamtinis ar negamtinis objektas. Pavyzdžiui: piliakalnis, miestas, pilis, upė, ežeras, sala, jūra, marios. Buvo žiūrima, ar yra parašyta žygio kelionės trukmė ir kryptis nuo paminėto gamtinio ar negamtinio objekto iki mūšio vietos. Į šią kategoriją neįeina istorinių žemių paminėjimas, nes, jei yra paminėta tik istorinė žemė, beveik neįmanoma nustatyti, kur galėjo įvykti mūšis.

Apgulčių vietų analizei buvo naudotasi Livonijos kronika ir Eiliuotąja Livonijos kronika. Šių rašytinių šaltinių informacija buvo papildyta naudojantis kitais informaciniais šaltiniais, pasiekiamais per interneto svetaines. Pagrindinė svetainė, kurioje buvo ieškoma informacijos apie piliakalnių ir pilių vietas, buvo Latvijos piliakalnių žemėlapis (*Latvijas pilskalni karte*). Naudotasi Latvijos piliakalniai (*Latvijas pilskalni*) svetainėje aprašyta informacija apie Latvijos piliakalnius. Estijos pilys ir piliakalniai buvo analizuojami naudojantis Estijos kultūros vertybių registro (*Kultuurimälestiste register*) duomenimis. Lietuvos piliakalniams ir pilims analizuoti naudotasi Kultūros vertybių registru (toliau – KVR). Piliakalnių, pilių ir miestų apgulčių vietų tyrimas atliktas analizuojant rašytiniuose šaltiniuose pateiktą informaciją: vietos pavadinimas, apgulimo metai, geografinė padėtis, gamtinė aplinka (upės, ežerai, salos, marios). Taip pat tirtas kariuomenių žygiavimas, kai to paties žygio metu apgulamas ne vienas piliakalnis / pilis / miestas. Ši informacija buvo lyginama su anksčiau paminėtų interneto svetainių informacija apie piliakalnį arba pilį. Vietovės pavadinimui nustatyti buvo naudojamos ir kitos interneto svetainės, pavyzdžiui, Visuotinė lietuvių enciklopedija.

Mūšių vietų analizė atlikta naudojantis Livonijos kronika ir Eiliuotąja Livonijos kronika. Šių rašytinių šaltinių informacija buvo papildyta kita literatūra. Tyrime taip pat remiamasi *Google Maps*. Nustatant mūšių vietas buvo žiūrima į gamtinę aplinką: upes,

ežerus, marias, pelkes, topografiją; geografinę padėtį: salas, nerijas, pusiasalius, istorinių žemių teritorijas; vietovardžius: miestus, pilis, piliakalnius, ežerus, upes. Taip pat naudojant *Google Maps* buvo skaičiuojami atstumai nuo tam tikro taško iki galimos mūšio vietos, kuomet rašytiniuose šaltiniuose buvo paminėta, nuo kur žygiuota, ir laiko tarpas, kuriuo metu kariuomenės žygiavo. Taip pat atstumas buvo skaičiuojamas nuo vieno paminėto objekto iki kito paminėto objekto ir lyginamas su rašytiniuose šaltiniuose aprašytu žygiavimo laiku, taip analizuota, ar ten galėjo įvykti mūšis. Atstumai nebuvo skaičiuojami tais atvejais, kai nebuvo informacijos, kokia kariuomenių keliavimo trukmė, ir nebuvo paminėti jokie gamtiniai ar negamtiniai objektai. Atstumų skaičiavimas paremtas F. Beninghofeno skaičiavimais, kad 20–30 km/dieną yra vidutinės ir sunkios kariuomenės žygiavimo sąlygos. Analizuojant kai kuriuos mūšius pasinaudota papildoma literatūra. „Saulės mūšio pėdsakų paieškos“ ir „Ilguočių tyrimai“ pasiremta analizuojant Saulės mūšį, kurio vietos buvo ieškoma darant istorinę analizę ir archeologinius tyrimus, „Durbės Kauja“ buvo pasinaudota analizuojant Durbės mūšio vietą. Strėvos mūšio analizei remtasi istoriko T. Baranausko straipsniu – paskelbtu portale alkas.lt „T. Baranauskas. Strėvos mūšis: pralaimėjimas, nepalaužęs Lietuvos“. Garuozos mūšio analizei pasinaudota istoriko T. Baranausko straipsniu, paskelbtu portale alkas.lt „T. Baranauskas. Garuozos mūšis – nepelnytai užmiršta pergalė“.

Lentelių metodika. Visi rašytiniuose šaltiniuose įvardyti objektai buvo sudėti į lenteles chronologine tvarka. Straipsnyje yra pateikiamas lentelės pavyzdys (1 pav.).

Lentelės suskirstytos į keletą stulpelių. Pirmame stulpelyje surašyta, kada įvyko mūšis ir apgultis. Antrame lentelės stulpelyje nurodomas įvykio tipas: apgultis ar mūšis, trečiame stulpelyje – puslapis. Ketvirtame stulpelyje pateikiamas rašytinio šaltinio, kuriame yra paminėtas įvykis, pavadinimas: santrumpa ELK reiškia Eiliuotoji Livonijos kronika, LK – Livonijos kronika. Penktame stulpelyje parašyta tiksli arba apytikslė apgulties vieta ir mūšio pavadinimas. Taip pat ne skliausteliuose yra parašyta, kaip ta vieta, kurioje vyko įvykis, dabar vadinama, o skliausteliuose – tos vietos pavadinimas rašytiniuose šaltiniuose. Šeštame stulpelyje įvardytos dabartinės valstybės, kurių teritorijoje vyko mūšis arba apgultis. Septintame stulpelyje prie apgulties parašyta, kas vykdė apgultį, o prie mūšio – kokios kariuomenės dalyvavo tame mūšyje. Kariuomenės suskirstytos į žiemgalius, žemaičius, kuršius, lyvius, saramiečius, kurie Livonijos kronikoje dar vadinami ir oziliečiais, Saremo salos gyventojais, sembus ir rygiečius. Taip pat ir rusėnus, o į šią kategoriją įeina polockiečiai, pskoviečiai, naugardiečiai. Į estų kategoriją įtraukti sakaliečiai, ingauniečiai, vokiečiai. Didžiausios dvi kategorijos – lietuviai ir jų sąjungininkai bei Ordinas ir jo sąjungininkai. Ordino sąvoka šiame darbe vartojama apibūdinant Kalavijuočių ordiną, kuris po Saulės mūšio buvo vasalizuotas Vokiečių ordino, Livonijos ordiną ir Vokiečių ordiną. Paskutiniuose dviejuose stulpeliuose nurodomos apgultų pilių ir miestų bei galimų mūšių vietų koordinatės.

Metai	Tipas	Puslapis	Knyga	Vieta	Valstybė	Puolėjai	X	Y
1185 m.	apgultis	p. 25	LK	Ykeskoloje	Latvija	Žiemgaliai		
1203 m.	apgultis	p. 35	LK	Ykeskoloje	Latvija	Rusenai		
1209 m.	apgultis	p. 208	ELK	Viļāndi pils (Viļendas, Felinas)	Estija	Ordinas	58.35921	25.59528
1211 m.	apgultis	p. 71-73	LK	Viļāndi pils (Viļendas)	Estija	Ordinas ir jo sąjungininkai	58.35921	25.59528
1223 m.	apgultis	p. 130	LK	Viļāndi pils (Viļendas)	Estija	Estai	58.35921	25.59528
1223 m.	apgultis	p. 134	LK	Viļāndi pils (Viļendas)	Estija	Ordinas	58.35921	25.59528
1236 m.	mūšis	p. 224-226	ELK	Saulės mūšis	Lietuva	Ordinas ir jo sąjungininkai-Lietuviai ir jų sąjungininkai	55.670841	23.44384
1270 m.	mūšis	p. 308-310; 173	ELK; LK	Karuzės mūšis	Estija	Ordinas-Lietuviai	58.413368	23.50032
1287 m.	mūšis	p. 347; 174	ELK; LK	Garozos (Garoz) mūšis	Latvija	Žiemgaliai-Ordinas ir jo sąjungininkai	56.502757	24.09952
1365 m.	apgultis	p. 188	LK	Vorpilio pilakalis (Kaustriten)	Lietuva	Lietuviai	55.050344	22.63488
1365 m.	apgultis	p. 188	LK	Ordensburg splitter pils (Tilže)	Rusija	Lietuviai	55.09286	21.86153
1370 m.	mūšis	p. 195	LK	Rūdavos mūšis	Rusija	Ordinas-Lietuviai ir jų sąjungininkai	54.863937	20.47482

1 iliustracija. Pavyzdinė apgulčių ir mūšių lentelė

Žemėlapių sudarymo metodika

Žemėlapiams sudaryti naudota *ArcGIS Pro* programa. Pirmiausia sukurtas Rytų Baltijos regiono geografinis pagrindas, kuriame yra pavaizduotos administracinės ribos, valstybių sienos, pakrantės, vandens telkiniai, upės. Šio sluoksnio apimtis padaryta pagal šiame straipsnyje analizuojamo regiono ribas, tai yra Estija, Kaliningrado (Karaliaučiaus) sritis (Rusija), Latvija, Lietuva, Pskovo regionas (Rusija).

Apgulčių žemėlapis pradėtas kurti pasinaudojant prieš tai sudarytu Rytų Baltijos regiono pagrindu. Analizuojant Livonijos kroniką ir Eiliuotąją Livonijos kroniką, tyrimui atrinktos apgulčių vietos pirmiausia susistemintos *Excel* lentelėje, taip pat nustatytos ir tikslios arba spėjamos apgulčių vietų X ir Y koordinatės. Apgulčių žemėlapyje apgultį žymi mažesniame apskritime esantis didesnis apskritimas. Prie jų yra sudėtos datos, kada įvyko apgultis. Taip pat datų spalvos buvo priskirtos pagal tai, kas įvykdė apgultį. Jei prie vienos pilies buvo įvykusios trys ar daugiau apgulčių, jų datos buvo įrašytos rėmelyje ir linija nurodyta prie taško, kur įvyko tos apgultys. Apgulčių žemėlapyje yra paliktos tik tos upės, prie kurių įvyko apgultys, ar, jei jos buvo svarbios, patvirtinant apgulties vietą. Prie pagrindinių upių yra nurodyti jų pavadinimai.

Mūšių žemėlapis pradėtas kurti pirmiausia pasinaudojant prieš tai sudarytu Rytų Baltijos regiono pagrindu. Toliau ant šio geografinio pagrindo buvo sudėti du mūšių vietų sluoksniai. Pirmas – apytikslės mūšių vietos, antras – netikslios mūšių vietos, pagal sudarytą *Excel* mūšių lentelę. Mūšių žemėlapyje X simbolis vaizduoja apytikslės mūšių vietas, o apskritime X simbolis – netikslas (t. y. tas, kurių nepavyko apytiksliai lokalizuoti). Žemėlapyje surašytos datos nurodo mūšio metus. Datų spalvos buvo parinktos pagal tai, kas laimėjo mūšį.

Apgulčių ir mūšių vietų analizė

Šioje straipsnio dalyje pateikiami keli pavyzdžiai iš apgulčių ir mūšių analizių, kurios buvo padarytos rašant bakalauro darbą. Apgultys vykdavo prie pilies ar miesto, todėl lokalizuoti jų vietas nėra taip sudėtinga kaip mūšių vietas. Nors kartais dėl besikeičiančių pilių / miestų pavadinimų tai padaryti naudojantis tik rašytiniais šaltiniais buvo sudėtinga. Kartais pilių / miestų lokalizavimą apsunkino rašytinių šaltinių vertimai, kai, ypač ne

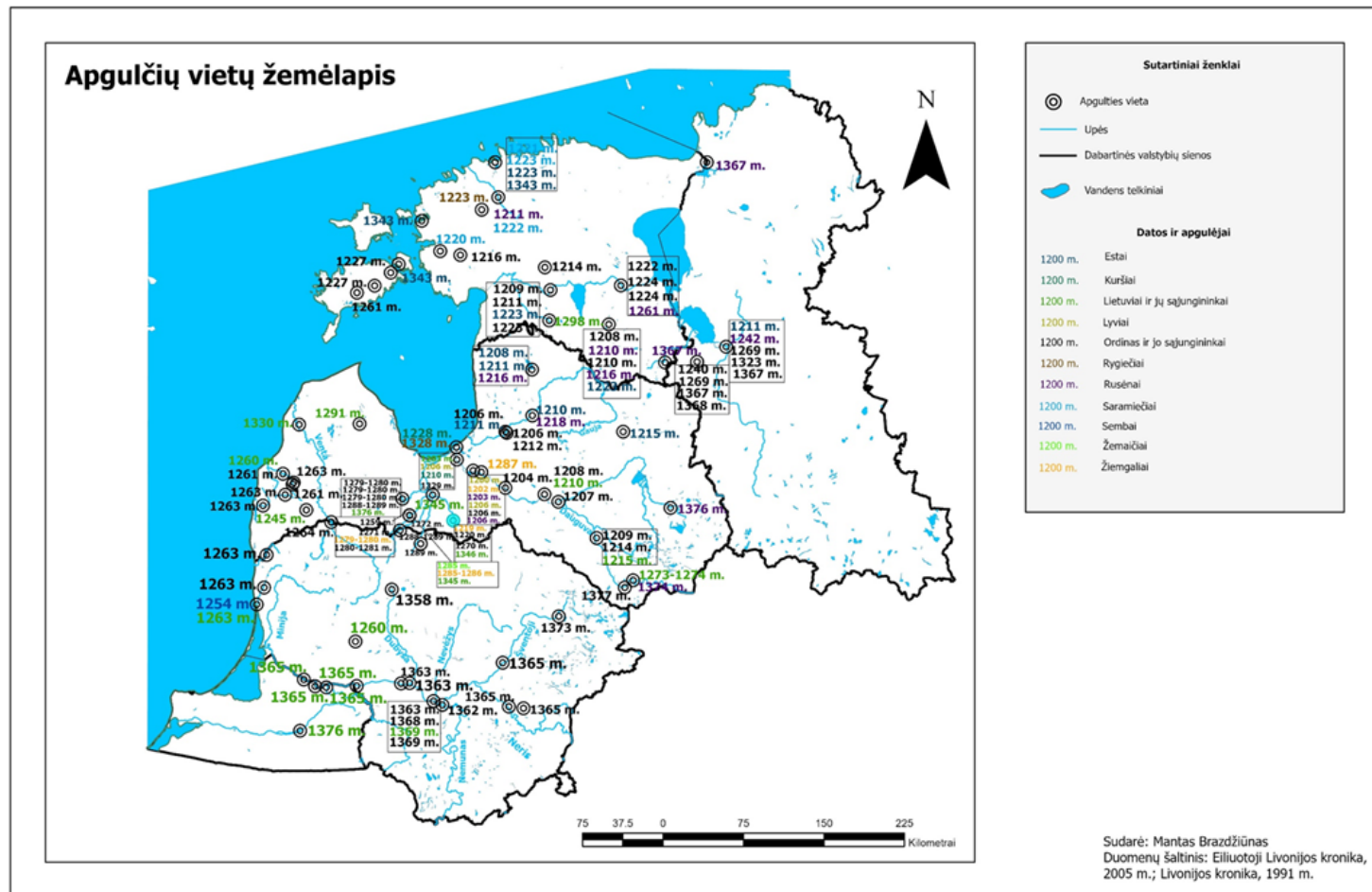
Lietuvos teritorijoje buvusių vietovių vardai, sulietuvinami. Apgulčių analizės buvo surašytos tokia tvarka: įvardijamas kronikose minimas pilies / miesto pavadinimas, aprašoma, kada pilis / miestas buvo apgultas ar sudegintas, lokalizuojama dabartinė geografinė pilies / miesto padėtis. Mūšio vietos lokalizacija yra gana sudėtinga, nes mūšiai vykdavo ne taip tiksliai įvardijamose vietose kaip apgultys. Lokalizuoti mūšių vietas buvo sudėtinga ir dėl rašytiniuose šaltiniuose trūkstamos informacijos apie aplinką, kurioje įvyko mūšis ar per kurias vietas kariuomenės ėjo į mūšio vietą. Mūšius, kurie įvyko šalia pilių ar miestų, lokalizuoti yra lengviau, nes yra žinoma tiksli vieta, prie kurios jie įvyko. Mūšio analizės buvo surašytos tokia tvarka: įvardijama, kada įvyko mūšis, kas su kuo kovojo, kas laimėjo mūšį, rašytiniuose šaltiniuose minima informacija apie mūšio vietą, patį mūšį. Toliau ėjo aprašomo mūšio vietos nustatymo analizė ir apytikslis vietos nustatymas.

Apgulčių analizės

Apgulčių analizės buvo pasirinktos iš kiekvienos valstybės po vieną pavyzdį. Pavyzdžiai buvo atrinkti tie, kurie galėtų parodyti dėl vietovardžių kaitos kilusius sunkumus darant šią analizę. Taip pat, tie kurių apgulčių analizės parodė ne tiksliai apgulties vietas. Ir kurių analizės buvo sunkiau padaryti palyginus su kitais apgulčių atvejais.

Estija: Varbola pilis Livonijos kronikoje vadinama Varbolē. Ji stovėjo Estijos šiaurės vakaruose. Ši pilis buvo apgulta du kartus: 1211 m. rusėnų ir 1222 m. saramiečių. Remiantis Latvijos piliakalnių žemėlapiu (*Latvijas pilskalni karte*), didelė tikimybė, kad tai galėjo būti Varbola pilis. Analizuojant rusėnų žygį link pilies ir Estijos senų žemių žemėlapių galima manyti, kad tai iš tikro buvo ta pilis. Livonijos kronikoje yra rašoma, kad rusėnai pirmiausia perėjo Vaigos žemę, toliau žygiavo pro Gervenę ir galiausiai pasiekė Hariene ir toje žemėje apgulė Varbolę. Žiūrint į supaprastintą XIII a. senovinių Estijos regionų žemėlapių, galima manyti, kad Vaigos žemė yra Vaiga. Toliau Gervene gali būti Jārva, nes vertėjas yra *j* raidę pakeitęs į *g*. Pavyzdys būtų Jersikos pilis, kurią vertėjas rašo Gersikos pilis. Galiausiai Hariene gali būti Harju žemė. O saramiečiai apgulė pilį, kai sukilo prieš danus, tai irgi yra tikėtina, kad tai buvo Varbola pilis, nes saramiečiams iki jos yra netoli.

Latvija: Ykeskolas pilis yra aprašyta Livonijos kronikoje. Ji buvo apgulta du kartus: 1185 m. žiemgalių ir 1203 m. rusėnų. Tiksliai pilies vieta nėra žinoma. Pagal Livonijos kroniką, ji buvo pastatyta šalia Dauguvos upės, nes žiemgaliai norėjo nutempti pilį į Dauguvos upę. Dar žinoma, kad ši pilis turėjo stovėti aukščiau Dauguvos upe už Salaspilio pilį, nes rusėnai pirmiausia puolė Ykeskolas pilį ir tik vėliau Salaspilio pilį. Yra tikimybė, kad ši pilis stovėjo ant Daugmalės piliakalnio (Daugmales pilskalns). Šis piliakalnis yra prie pat Dauguvos upės, taip pat yra arčiau jos aukštupio nei Salaspilio pilis. Taip pat negalima atmesti varianto, kad pilis stovėjo ant Ikšilės piliakalnio. Jis yra einant aukščiau Dauguvos upe nei Salaspilio pilis ir dabartinis piliakalnio pavadinimas turi panašumų su pilies pavadinimu. Vis dėlto reikia paminėti, kad Ikšilės piliakalnis stovi toliau nuo Dau-

guvos upės kranto. Taigi, dėl informacijos trūkumo apie apgultis ir pačią vietovę tiksliai pasakyti, kur stovėjo Ykeskolos pilis, negalima.

Lietuva: Ant Vorpilio piliakalnio, dar vadinamu Sudargo, Burgaičių I piliakalniu, galėjo stovėti Livonijos kronikoje minima Kaustriten pilis. Jis yra pietvakarių Lietuvoje, kairiajame Nemuno upės krante. Ši pilis buvo apgulta 1365 m. lietuvių. Informacija, kad Kaustriten pilis galėjo stovėti ant Vorpilio piliakalnio, buvo rasta „Rambyno“ žurnale. Tačiau dėl tikslios informacijos trūkumo negalima neabejotinai teigti, kad Kaustriten pilis stovėjo ant Vorpilio piliakalnio.

Rusija: Ordensburg splitter pilis Livonijos kronikoje yra minima kaip Tilžės pilis. Kronikos vertėjas taip pat parašė originalų pavadinimą – Splittern. Ji stovėjo dabartiniajame Sovecko mieste, Kaliningrado srities šiaurėje. Ši pilis 1365 m. buvo apgulta lietuvių. Buvoulyginta informacija Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje, kad atitiktą informaciją iš Livonijos kronikos. Informacija atitiko dėl apgulties datos, tačiau trūko tikslesnių duomenų dėl pilies pavadinimo. Buvo pasinaudota vokiška Vikipedija ieškant informacijos apie šią pilį. Rasta informacija atitiko Livonijos kroniką, sutapo apgulties data, taip pat vieta, tai yra tai, kad pilis stovėjo viename Tilžės (dab. Sovecko) miesto rajone.

Mūšių analizė

Mūšių analizės pavyzdžiai buvo pasirinkti iš kiekvienos valstybės po vieną pavyzdį. Pavyzdžiai buvo atrinkti pagal mūšio žinomumą, taip pat tie, kurie parodytų, kaip buvo naudotasi papildoma literatūra analizuojant mūšių ir kaip buvo skaičiuojami atstumai.

Estija: Karuzės mūšis. Šiame 1270 m. įvykusiame mūšyje kovojo Ordino kariuomenė prieš lietuvių kariuomenę. Mūšį laimėjo lietuvių kariuomenė. Livonijos kronikoje yra pateikta tik trumpa informacija apie mūšį, todėl buvo pasinaudota Eiliuotojia Livonijos kronika. Šiame šaltinyje yra parašyta, kad Karuzės mūšis įvyko, kai lietuvių kariuomenė apiplėšusi Saremo salą judėjo atgal į žemyninę Estijos dalį ir ją sustabdė Ordino kariuomenė ant jūros ledo. Turint šią informaciją, galima apytiksliai nustatyti, kur galėjo įvykti Karuzės mūšis. Galimos trys vietos: pirma – tarp Saremo salos ir Muhu salos, antra – tarp Muhu salos ir žemyninės Estijos dalies, trečia – tarp Saremo salos ir Estijos žemyninės dalies. Pastaroji vieta tinka labiausiai, nes Eiliuotojoje Livonijos kronikoje nėra rašoma apie Muhu salą. Šioje kronikoje minima, kad Ordino kariuomenė žygiavo užšalusia jūra nuo Estijos, kai susitiko su lietuvių kariuomene, kuri žygiavo iš Saremo salos. Taigi galima manyti, kad Karuzės mūšis įvyko į rytus ar pietryčius nuo Saremo salos ir į vakarus nuo žemyninės Estijos.

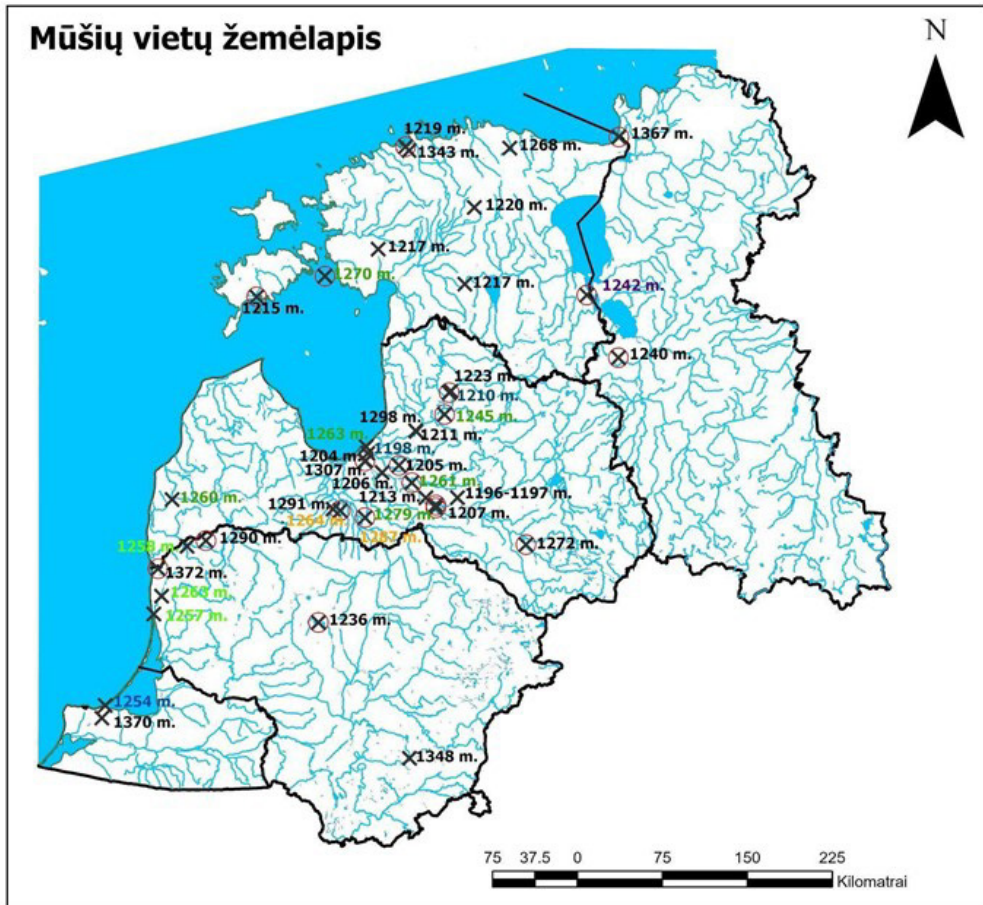
Latvija: Garuozos (Garoza) mūšis. Šiame 1287 m. įvykusiame mūšyje kovojo žiemgalių kariuomenė prieš Ordino ir jo sąjungininkų kariuomenę. Šį mūšį laimėjo žiemgalių kariuomenė. Pagal Livonijos kroniką mūšis vyko kuršių žemėje, Grose. Eiliuotojoje Livonijos kronikoje pateikiama daugiau informacijos apie tai, kad buvo kirsta daug upių,

Ordino kariuomenė žygiavo tris dienas nuo Ikšilės. Dar žinoma, kad žiemgalių kariuomenė, kurią vijosi Ordino ir jo sąjungininkų kariuomenė, žygiavo atgal į žiemgalių žemę. Livonijos kronikos informacija gali būti klaidinanti, nes Eiliuotojoje Livonijos kronikoje rašoma apie mūšį, įvykusį žiemgalių žemėje. Galima numanyti, kur galėjo vykti šis mūšis tarp žiemgalių kariuomenės ir Ordino kariuomenės. Pirmiausia reikia įvertinti atstumą nuo Ikšilės, kuris greičiausiai buvo nuo 45 km iki 60 km, tuo atveju, jei kariuomenių greitis per dieną buvo nuo 15 km iki 20 km. Toliau atkreiptas dėmesys į tai, kad žiemgaliai žygiavo į savo žemes, o tai būtų į pietryčius nuo Ikšilės. Eiliuotojoje Livonijos kronikoje yra minima, kad Ordino kariuomenė perėjo daug upių, apžvelgus gamtinę aplinką gali būti, kad omenyje turima teritorija į pietus nuo Jelgavos, kur teka daug upių. Istorikas T. Baranauskas mano, kad Garuozos mūšis turėjo įvykti prie Garuozos upelio aukštupio. Naudojantis šia papildančia informacija, galima tiksliau nustatyti, kur galėjo įvykti šis mūšis. Geografinė padėtis atitinka, tai yra į pietus nuo Jelgavos, atitinka ir kariuomenių žygiavimo atstumas, tai yra tarp 42–44 km nuo Ikšilės. Pagal tai, mūšio apytikslė vieta galėtų būti kairiajame Garuozės (Garozos) upelio krante. Galimas mūšio plotas gali būti tarp vakaruose esančios Lielupės upės, rytuose Īkstrums upelio ir apie 5 km į pietus nuo Gauozės (Garozė) upelio.

Lietuva: Saulės mūšis. Šiame 1236 m. įvykusiame mūšyje lietuvių ir jų sąjungininkų kariuomenė kovojo prieš Ordino ir jo sąjungininkų kariuomenę. Mūšį laimėjo lietuvių ir jų sąjungininkų kariuomenė. Eiliuotojoje Livonijos kronikoje parašyta, kad Ordino ir jo sąjungininkų kariuomenės sujungė savo kariuomenes ties Saule. Toliau rašoma, kad vėliau, priėjus vieną upelį, pastebėjo priešą ir toje vietoje įvyko mūšis. Dar rašoma, kad Ordino kariuomenė negalėjo naudoti žirgų mūšyje. Tai gali reikšti, kad aplink upelį buvo miškinga arba pelkėta teritorija, kurioje kavalerijos nebuvo galima panaudoti. Pagal istoriką T. Baranauską, Ordino kariuomenė pajudėjo iš Kudinų piliakalnio (Šiaulės kalno), o kariuomenės galėjo susikauti ties Beržės upeliu Ilguočių kaime. Toje vietoje buvo atlikti archeologiniai tyrimai, ieškant Saulės mūšio vietos. Tačiau Eiliuotojoje Livonijos kronikoje nėra rašoma, kiek laiko Ordino ir jo sąjungininkų kariuomenė žygiavo nuo Saulės iki upelio, prie kurio įvyko mūšis. Yra galimybė, kad Saulės mūšis galėjo įvykti arčiau Kudinų piliakalnio (KVR unikalus kodas 23865), tai yra 4 km į šiaurės rytus nuo Kudinų piliakalnio, prie Šušvės upelio. Taip pat šis variantas gali tikti ir dėl gamtinių sąlygų, nes 3 km į šiaurę nuo šios vietos yra Sulinkų durpynas, kur anksčiau galėjo būti pelkės. Taigi, galima manyti, kad apytikslė mūšio vieta galėjo būti prie Ilguočių kaimo arba ties Šušvės upeliu į šiaurės rytus nuo Kudinų piliakalnio. Mūšio vieta yra pažymėta prie Šušvės upelio (3 pav.).

Rusija: Rūdavos mūšis, šiame 1370 m. įvykusiame mūšyje kovojo Ordino kariuomenė prieš lietuvių ir jų sąjungininkų kariuomenę. Mūšį laimėjo Ordino kariuomenė. Livonijos kronikoje rašoma, kad šis mūšis įvyko sembų žemėje prie Rudavos pilies. Naudojantis šia Livonijos kronikoje pateikta informacija galima apytiksliai nustatyti, kur ga-

Mūšių vietų žemėlapis

Sutartiniai ženklai

- × Apytikslės mūšių vietos
- ⊗ Netikslūs mūšių vietos
- Jūros pakrantė
- Upės
- Vandens telkiniai

Mūšių datos ir nugalėjusios kariuomenės

- 1200 Estai
- 1200 Lietuviai ir jų sąjungininkai
- 1200 Ordinas ir jo sąjungininkai
- 1200 Rusėnai
- 1200 Sembai
- 1200 Žemaičiai
- 1200 Žiemgaliai

Sudarė: Mantas Brazdžiūnas
Duomenų šaltinis: Eiluočioji Livonijos kronika, 2005 m.; Livonijos kronika, 1991 m.

lėjo įvykti Rūdavos mūšis. Rūdavos (Melnikovo) miestas buvo dabartinėje Kaliningrado srityje, Sembos pusiasalio šiaurėje. Rūdavos miesto informacija atitinka Livonijos kronikos informaciją, nes mūšis įvyko sembų žemėje. Pasinaudojus Visuotine lietuvių enciklopedija buvo išsiaiškinta, kad Rūdavos pilis stovėjo į pietus nuo Rūdavos miesto bei kad šis mūšis įvyko 18 km į šiaurę nuo Kaliningrado (Karaliaučius) miesto. Ši informacija buvo patvirtinta naudojantis *Google Maps* nustačius, kad nuo dabartinio Kaliningrado miesto iki Rūdavos pilies yra 17 km. Ieškant vietos per *Google Maps* buvo rasta galima pilies vieta, vadinama Prusskoye Gorodishche Khyunenberg (išvertus Prūsijos įtvirtinimas Hunenbergas). Toliau galima svarstyti galimybę, kurioje pilies vietoje vyko mūšis. Iš šiaurės lietuvių ir jų sąjungininkų kariuomenė būtų negalėjusi užpulti, nes būtų tekę pereiti Klaipėdos miestą arba kirsti Kuršių marias. Tokiu atveju lieka galimybė, kad mūšis galėjo įvykti į rytus arba į šiaurės rytus nuo Rūdavos pilies.

Išvados

Tyrimo metu surinkta informacija iš Livonijos kronikos ir Eiliuotosios Livonijos kronikos buvo susisteminta lentelėse ir žemėlapiuose, kurie ateityje leis lengviau analizuoti mūšių ir apgulčių vietas. Sudarytoje apgulčių lentelėje sudėta 130 apgulčių, kurios buvo aprašytos Eiliuotojoje Livonijos kronikoje ir Livonijos kronikoje. Prie jų nurodyti apgulties metai, prie kai kurių yra vienerių metų paklaida. Prie 4 apgulčių nėra nurodyta koordinacių, nes nėra žinoma tiksli apgulties vieta. Sudarytoje mūšių lentelėje sudėti 47 mūšiai, kurie buvo aprašyti rašytiniuose šaltiniuose. Prie kai kurių yra vienerių metų paklaida, prie visų, išskyrus vieną, yra parašyta pavadinimai pagal tai, kur įvyko mūšis, prie 3 mūšių nenurodytos dabartinės valstybės, kuriose jie galėjo įvykti, ir prie 6 mūšių nėra parašyta koordinacių dėl per didelio galimo mūšio vietos ploto.

Apgulčių žemėlapyje nurodytos 126 apgulčių vietos. Sudėti 72 taškai žemėlapyje, žymintys apgultus piliakalnių, pilis, miestus. Žemėlapyje nebuvo pažymėtos 4 apgultys ir 3 objektai iš lentelės. Mūšių žemėlapyje yra 41 mūšio vieta, iš jų apytikslių mūšių vietų žemėlapyje yra 22 objektai, netikslių mūšių vietų žemėlapyje yra 19 objektų, 6 mūšiai nepateikti žemėlapyje, nes nepavyko lokalizuoti jų vietos.

Apgulčių vietų analizę palengvina istoriniuose rašytiniuose šaltiniuose dažniausiai paminėta tiksli jų vieta, kur tai įvyko. Todėl jų vietos paieškoms gali užtekti rašytinės analizės, bet, norint patvirtinti tokią informaciją, reikia atlikti ir archeologinius tyrimus. Nagrinėjant apgultis, kyla sunkumų dėl pilių / piliakalnių / miestų vietovardžių ar jų pavadinimų. Vietovardžiai laikui bėgant kito, vokiškų arba lotyniškų vietų pavadinimai pasikeitė į estiškus, latviškus, rusiškų objektų pavadinimus. Kadangi buvo naudoti versti į lietuvių kalbą istoriniai šaltiniai, pasitaikė atvejų, kai vertimo metu vietovardis suliepinamas arba visai pakeičiamas. Mūšių vietų analizė ir lokalizacija – sudėtingesnė dėl informacijos trūkumo ir neapibrėžtų vietovių. Juos aprašant istoriniuose rašytiniuose šaltiniuose, minimi gamtinių ir negamtinių objektų pavadinimai, tačiau dėl mūšių dina-

mikos ir todėl, kad mūšiai vyksta dideliame plote, sunku tiksliai nustatyti, kur jie įvyko. Informacijos trūkumas jaučiamas ir tais atvejais, kai rašytiniuose šaltiniuose paminėtas tik istorinės žemės pavadinimas, kariuomenės žygiavimo laikas, nuo kur ar link kur judėjo kariuomenė. Tokiais atvejais negalima nustatyti net apytikslų mūšių vietų.

Norint nustatyti tikslią mūšio vietą, yra reikalinga istorinių rašytinių šaltinių analizė ir archeologiniai tyrimai. Prieš atliekant archeologinius tyrimus, būtina atlikti teorinę darbą, kuriame būtų apsvarstoma, kur galėjo įvykti rašytiniuose šaltiniuose minimas mūšis.

Bibliografija

- Almonaitis V., 2019 – Vytenis Almonaitis „Padavimai apie pietų Skalvos piliakalnių III dalis. Tilžės piliakalnis, vadinamas Vorpiliu“, in: Rambynas, Nr. 2, 2019, p. 22–29 [prieiga internetu], in: https://www.voruta.lt/wp-content/uploads/Rambynas_162_2019.pdf [2024 07 23]
- Baranauskas T., 2020 – Tomas Baranauskas „T. Baranauskas. Garuozos mūšis – nepelnytai užmiršta pergalė“, in: alkas.lt, 2020-05-20, [prieiga internetu], in: <https://alkas.lt/2020/05/20/t-baranauskas-garuozos-musis-nepelnytai-uzmirsta-pergale/> [2024 07 23]
- Baranauskas T., 2020 – Tomas Baranauskas „T. Baranauskas. Strėvos mūšis: pralaimėjimas, nepalaužęs Lietuvos“, in: alkas.lt, 2020-02-02, [prieiga internetu], in: https://alkas.lt/2020/02/02/t-baranauskas-strevos-musis-pralaimejimas-nepalauzes-lietuvos/#goog_rewarded [2024 07 23]
- Baranauskas T., Zabiela G., 2016 – Tomas Baranauskas, Gintautas Zabiela, „Saulės mūšio pėdsakų paieškos“, Vilnius: Lietuvos archeologų draugija, 2016.
- Bugys P., 2011 – Paulius Bugys „Pabaisko mūšio vietos žvalgymai“ in: Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje, 2011, p. 573–574 [prieiga internetu], in: <http://www.atl.lt/2011/573-575.pdf> [2024 07 23]
- Ekdahl S., 2019 – Sven Ekdahl, „Ieškant 1410 m. Žalgirio mūšio lauko. Nauji 2014–2019 m. tyrimai su metalo ieškokliais“, Vilnius, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2019.
- Gudavičius E., Jasas R., 2016 – Edvardas Gudavičius, Rimantas Jasas, „Nalšia, Nalšėnai“, in: Lietuvos istorijos enciklopedinis žinynas, Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidybos centras, 2016, t. II, p. 395.
- Jasas R., Jučas M., Mališauskas J., 2016 – Rimantas Jasas, Mečislavas Jučas, Jurgis Mališauskas, „Rūdavos mūšis“, in: Lietuvos istorijos enciklopedinis žinynas, Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidybos centras, 2016, t. II, p. 738.
- Kaniava A., Zabiela G., Baubonis Z., 2015 – Andrius Kaniava, Gintautas Zabiela, Zenonas Baubonis, „Žvalgymai Jauniūnuose“, in: Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje, 2015, p. 429–431 [prieiga internetu], in: <http://www.atl.lt/2015/429-432.pdf> [2024 07 23]
- Kultūros vertybių registras [interaktyvus]. <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search> [2024 07 28]
- Kultūrimālestiste register [interaktyvus]. <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument> [2024 07 28]
- Lang V., Valk H., 2011 – Valter Lang, Heiki Valk, „An Archaeological Reading of the Chronicle of Henry of Livonia: Events, Traces, Contexts and Interpretations“, in: Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier A Companion to the Chronicle of Henry of Livonia, Ashgate, Ashgate Publishing Company, 2011, p. 291–316 [prieiga internetu], in: https://www.researchgate.net/publication/286058090_An_archaeological_reading_of_the_Chronicle_of_Henry_of_Livonia_Events_traces_contexts_and_interpretations [2024 07 23]

- Latvijas pilskalni [interaktyvus]. <https://www.latvijas-pilskalni.lv/> [2024 07 28]
- Henrikas L., Vartbergē H., 1991, *Latvis Henrikas, Vartbergē Hermanas, Livonijos kronika*, Jurginis Juozas, Vilnius: Mokslas, 1991.
- Mihm R., 2021 – Rick Mihm „The Livonian Crusade Told Through Henry of Livonia’s Chronicle“, 2021-03-24 [prieiga internetu], in: <https://storymaps.arcgis.com/stories/0856849a-87214481b8e7976f552dc399> [2024 07 23]
- Purvinas M., 2016 – Martynas Purvinas, „Ragainės pilis“, in: Lietuvos istorijos enciklopedinis žinynas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2016, t. II, p. 675.
- Salatkienė B., 1996–1997 – Birutė Salatkienė, „Žvalgomieji tyrinėjimai spėjamoje Saulės mūšio vietoje“ in: Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje, 1996–1997, p. 468–469 [prieiga internetu], in: <https://www.atl.lt/1996-1997/468-469.pdf> [2024 07 23]
- Stepiņš P., 1967 – Pēteris Stepiņš, „Durbes Kauja“, Rīga: Zvaigzne, 1967.
- Visuotinė lietuvių enciklopedija [interaktyvus]. <https://www.vle.lt/> [2024 07 28]
- Vitkūnas M., 2016 – Manvydas Vitkūnas, „Konfliktų archeologijos šaltiniai Vakarų Lietuvoje: Priešistorės ir Viduramžių kovų pėdsakai“, in: 1260-ieji Durbės mūšio kontekstai, Klaipėda, Druska, 2016.
- Zabiela G., 2016 – Gintautas Zabiela, „Žvalgymai Ilguočiuose“, in: Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje, 2016, p. 470–472 [prieiga internetu], in: <http://www.atl.lt/2016/470-472.pdf> [2024 07 23]
- Zabiela G., Baranauskas T., Kliugaitė V., 2006 – Gintautas Zabiela, Tomas Baranauskas, Vida Kliugaitė, „Pabaisko mūšio vietos archeologiniai žvalgymai“, in: Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje, 2006, p. 493–495 [prieiga internetu], in: <http://www.atl.lt/2006/493-495.pdf> [2024 07 23]
- Žadeikis P., 2005 – Pranciškus Žadeikis „Eiliuotoji Livonijos kronika“, in: Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, p. 197–365.